UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Adéla Smékalová

Aktivity pořádané školní družinou konané mimo území školy

Olomouc 2024 Mgr. Vlado Balaban, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „*Aktivity pořádané školní družinou konané mimo území školy*“ vypracoval*(a)* samostatně pod odborným vedením Mgr. Vláda Balabana, Ph.D. Všechny použité podklady a literaturu jsem uvedla v seznamu bibliografických citací.

V Olomouci dne. …….. Podpis ……

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Vladu Balabanovi, Ph.D. za vedení bakalářské práce, konkrétně za přínosné rady, odborné konzultace a ochotu. Dále bych ráda poděkovala také všem respondentkám, které mi poskytly svůj čas a své odpovědi.

Anotace

Jméno a příjmení:	Adéla Smékalová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Vlado Balaban, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Aktivity pořádané školní družinou konané mimo území školy
Název v angličtině:	Activities organized by the school club program held outside the school premises
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá aktivitami, které pořádá školní družina a které jsou konány mimo území školy. Teoretická část je zaměřena na literární rešerši zkoumané problematiky, tedy zejména školní družiny a základních pojmů s ní spojených. Praktická část je realizována prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru a analýzy otevřeným kódováním.
Klíčová slova:	Školní družina, vychovatelé, aktivity školní družiny, děti v družině, čas ve školní družině
Annotation:	The bachelor's thesis examines activities organized by the school club program that take place outside the school premises. The theoretical part focuses on a literature review of the relevant issues, particularly school club programs and associated fundamental concepts. The practical part involves semi-structured interviews and open coding analysis for data collection and interpretation.
Keywords:	School club, educators, school club activities, children in school club, time spent in school club
Rozsah práce:	37 s.

Obsah

ÚVOD **7**

I. TEORETICKÁ ČÁST **8**

1 CHARAKTERISTIKA ŠKOLNÍ DRUŽINY **8**

1.1 Organizace školní družiny 9

1.2 Požadavky na realizaci výchovy v době mimo vyučování 10

1.3 Cíle školní družiny 11

1.4 Kompetence školní družiny 11

1.5 Funkce školní družiny 12

2 PODMÍNKY ČINNOSTI ŠKOLNÍ DRUŽINY **14**

2.1 Legislativní ukotvení fungování školní družiny 14

2.2 Školní vzdělávací program 15

2.3 Dokumentace školní družiny 16

2.4 Prostředí školní družiny a materiální vybavení 17

3 ÚČASTNÍCI ŠKOLNÍ DRUŽINY **19**

3.1 Vychovatel 19

3.1.1 Osobnost vychovatele 19

3.1.2 Dovednost vychovatele 19

3.1.3 Vzdělanostní předpoklady vychovatele 20

3.2 Žák 20

3.3 Vztah mezi vychovatelem a dětmi 21

4 TEORIE VÝCHOVY VE ŠKOLNÍ DRUŽINĚ **22**

4.1 Personalistická teorie 22

4.2 Teorie sociálního učení 22

4.3 Sociální teorie 23

II. PRAKTICKÁ ČÁST **24**

5 METODOLOGIE **24**

5.1 Cíle 24

5.2 Výzkumné otázky 24

5.3 Výzkumná metoda 24

5.4 Design výzkumu 24

5.5 Výzkumný soubor 25

5.6 Analýza dat 25

6 VÝSLEDKY 26

6.1 KATEGORIE 1: ŠKOLNÍ DRUŽINOU POŘÁDANÉ AKTIVITY KONAJÍCÍ SE MIMO AREÁL ŠKOLY 26

6.2 KATEGORIE 2: ČETNOST A PRAVIDELNOST JEDNOTLIVÝCH AKTIVIT ŠKOLNÍ DRUŽINY 27

6.3 KATEGORIE 3: NEJOBLÍBENĚJŠÍ AKTIVITY V RÁMCI ŠKOLNÍ DRUŽINY KONANÉ MIMO ŠKOLNÍ PROSTORY 29

6.4 KATEGORIE 4: NEJMÉNĚ OBLÍBENÉ AKTIVITY V RÁMCI ŠKOLNÍ DRUŽINY KONANÉ MIMO ŠKOLNÍ PROSTORY 30

6.5 KATEGORIE 5: ROZDÍLY MEZI AKTIVITAMI ŠKOLNÍCH DRUŽIN NA VENKOVĚ A VE MĚSTĚ 31

6.6 KATEGORIE 6: NOVÉ AKTIVITY, KTERÉ MAJÍ ŠKOLNÍ DRUŽINY V BLÍZKÉ BUDOUCNOSTI NA PROGRAMU ČI BY JE RÁDY V NEJBLIŽŠÍCH LETECH ZREALIZOVALY 33

ZÁVĚR 35

ZDROJE 36

PŘÍLOHA 38

Úvod

Pro děti mladšího školního věku představuje školní družina místo, které je klíčovou součástí pro jejich další rozvoj, vzdělávání i výchovu. Činnost školní družiny nespočívá pouze v dohlížení nad dětmi v době po skončení vyučování. Tématem této bakalářské práce jsou Aktivity pořádané školní družinou konané mimo území školy. Ty jsou důležité z toho důvodu, aby děti získávaly nové zkušenosti, poznatky, dovednosti a znalosti v různorodém prostředí.

V programu školních družin jsou pro děti nachystány zájmové aktivity mnoha druhu. Snahou vychovatelů je podpořit kreativitu dětí, rozvíjet je po fyzické stránce a také je naučit osvojovat si mnohé sociální dovednosti. Aktivity konané mimo areál školy, mezi které lze zařadit například výlety, návštěvy kulturních památek a institucí, přírodní rezervace či sportovní události nabízejí dětem možnost dostat se do nových situací, navštívit dosud nepoznaná místa a všeobecně tak napomáhat celkovému rozvoji osobnosti. Význam těchto aktivit je značný, jelikož se pro děti jedná o příležitost aplikace teoreticky nabytých poznatků v praxi. Zdokonalovány jsou jimi například schopnost spolupráce, komunikace či adaptace na prostředí.

V rámci teoretické části je prostřednictvím literární rešerše charakterizována školní družina, detailněji je přiblížena činnost školní družiny, její funkce i účastníci. Pozornost je věnována také teorii výchovy školní družiny. To vše za účelem přiblížit čtenáři zkoumanou problematiku a umožnit mu lepší pochopení části praktické.

Praktická část bakalářské práce je zahájena představením metodologie, tedy mimo jiné cílů práce, výzkumných otázek a metod výzkumu. Výzkum byl pro účely práce proveden prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru, z něhož získaná data byla analyzována metodou otevřeného kódování.

Hlavním cílem této práce je zjistit strukturu a četnost aktivit, které jsou v rámci školní družiny pořádány mimo školní prostory. Mezi dílčí cíli patří zjistit, jaké aktivity jsou u dětí a vychovatelek nejpopulárnější, kterými aktivitami by bylo v budoucnu dobré program školních družin obohatit a jak se odlišují aktivity u městských a venkovských školních družin.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Charakteristika školní družiny

Školní družina je zařízení určené dětem mladšího školního věku. Navštěvují ji především žáci nižších ročníků, přičemž docházka do školní družiny není společensky stanovenou povinností na rozdíl od docházky školní. Program a aktivity nejsou tolik svazovány stanovenými vzdělávacími standardy jako je tomu ve škole a měly by vycházet především ze zájmů a potřeb dětí.

Podle Hájka (2011, s. 9) *„jsou školní družiny zařízením, kde se děti mladšího školního věku seznamují s možnou škálou zájmových aktivit, s jejich obsahem a formami. Nabídkou různých činností aktivizují děti, prohlubují jejich osobnost a zdokonalují jejich kompetence.“*

Oproti průběhu školní výuky jsou školní družiny méně regulované dokumenty či metodickými příručkami. Je tomu tak i přes to, že se jedná o jednoznačně nejčetnější zařízení pro volný čas s největším počtem zaměstnaných vychovatelů, jejichž odděleními projde největší množství dětí. Vychovatelé se snaží pro děti vytvořit přechod mezi vyučováním a pobytem doma. Pro rodiče je důležitá zejména funkce sociální, pro děti družina zabezpečuje ale také odpočinek, rekreaci a různé zájmové činnosti.

Výchova děti po vyučování a ovlivňování trávení volného času pedagogickými pracovníky je významnou oblastí výchovného působení. I ve školní družině děti získávají vědomosti, zaujímají k určitým situacím postoje a rozvíjí potřebné dovednosti pro jejich další život ve společnosti.

Zájmová činnost ve školní družině by přitom měla být založena na dobrovolnosti a přinášet by dětem měla pocit sebeuspokojení a seberealizaci. K tomu může dojít činnostmi organizovanými i spontánními. Děti mají zároveň během těchto činností prostor pro volbu vlastního pracovního tempa s větší možností individuální přístupu než během výuky. Výchova ve školní družině by neměla být považována za sociální službu nýbrž za součást nezbytné společenské reprodukce. (Malach, 2007, s. 75)

Školní družina by měla pro děti vytvořit příjemné prostředí přiměřené úrovni jejich vědomostí, dovedností i potřeb. Cílem tohoto zařízení je kompletní rozvoj dítěte zahrnující například osvojení si základních prvků společenského chování, posílení komunikačních

schopností dítěte nebo výchovu ke zdraví. Díky času stráveném ve školní družině by měl být podpořen individuální rozvoj každého žáka. Ten se v prostředí školní družiny může přirozeně projevovat, zaměstnávat i bavit, zároveň je toto prostředí bezpečné jak po stránce fyzické, tak i emocionální a sociální. Pro rodiče je školní družina pomocníkem při výchově dětí v čase, kdy se svým potomkům nemohou věnovat například kvůli pracovnímu vytížení. Umístěním dítěte do tohoto zařízení je zajištěn odborný dozor, jelikož o žáky se starají pedagogičtí pracovníci s odpovídajícím minimálním vzděláním. (Hájek a Pávková, 2011, s. 10-11)

Hájek a Pávková (in Hájek a Pávková, 2011, s. 10) uvádějí následující podmínky nutné pro správné zvládnutí úkolů a funkčnosti činnosti školní družiny:

- personální – vychovatel či vychovatelka je odborně vzdělaná osoba s velkou dávkou empatie a chutí pracovat s dětmi;
- materiální – dostatečně kvalitně vybavené třídy a herny s možností využití tělocvičny či venkovních sportovišť;
- řídící a kontrolní – oporu školní družina nalézá v právním řádu a v ustanoveních pojednávajících o činnosti s dětmi.

1.1 Organizace školní družiny

„*Školní družiny jsou zřizovány při základních školách, nebo mohou být zřízeny jako samostatné školské zařízení. Školní družina může sloužit jedné nebo více školám (viz §1 odst. 2 vyhlášky č. 87/1992 Sb.), pokud se na tom školy se souhlasem zřizovatele dohodnou a tato skutečnost je uvedena v rozhodnutí MŠMT o zařazení do sítě škol, předškolních a školských zařízení*“ *(*Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin [online], 2002).

O tom, zda žák je či není přijat do školní družiny, rozhoduje ředitel školy. Základní podmínkou přijetí je řádně vyplněná přihláška se souhlasem rodičů či zákonných zástupců s ujednanými podmínkami uvedenými na přihlášce. Podmínky přijetí žáka jsou povinnou součástí školního vzdělávacího programu. Uveden je minimální a také maximální počet přijímaných žáků včetně podmínek placení za služby. Žáci jsou do družiny přijímáni obvykle k pravidelnému docházení, za což se považují minimálně tři dny v týdnu.

Aby družina správně fungovala, jsou vytvořena jednotlivá oddělení, do nichž se žáci rozdělují. Maximální možný počet žáků v jednom oddělení je stanoven na třicet. Počty dětí

v družině jsou proměnlivé v závislosti na odchodech žáků domů. (Hájek a Pávková, 2011, s. 10)

Ředitel školy schvaluje skladbu činností ve školní družině podpisem na úvodní stránce přehledu výchovně-vzdělávací práce. Ten obsahuje zájmové i odpočinkové činnosti. Na řediteli je také stanovení doby, během níž je možné si děti ze školní družiny vyzvednout. Doba je nastavena tak, aby bylo možné v rámci školní družiny provozovat činnosti, jež nebude narušovat nepravidelnost odchodu jednotlivých žáků. Doba denního provozu je projednávána ředitelem a zřizovatelem školy. *(*Metodologický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin [online], 2002).

1.2 Požadavky na realizaci výchovy v době mimo vyučování

Aby pedagogické působení bylo úspěšné, dochází k vytyčování různorodých požadavků. Jejich následné plnění do určité míry zaručuje účinnost konkrétní výchovy. Již Jan Amos Komenský formuloval několik požadavků na realizaci výchovy, a to požadavek postupu od blízkého ke vzdálenému, od jednotlivého k obecnému a od známého k neznámému. Tyto požadavky platí i v dnešní době, ačkoliv jsou vyjádřeny odlišně (Pospíšil [online], 2014)

Realizace výchovy v rámci školní družiny je specifická. Organizace vzdělávání je odlišná od organizace ve škole. Na základě charakteru výchovy v době mimo vyučování lze na základě zkušeností formulovat několik specifických požadavků, které představují strategii pro výchovu ve školní družině (Pávková, 2008, s. 77).

Požadavek pedagogického ovlivňování volného času představuje citlivé vedení dětí k účelnému využívání volného času ze strany pedagoga, který rozvíjí a usměrňuje dětské zájmy. Dalším bodem strategie je požadavek jednoty a specifičnosti vyučování a výchovy mimo vyučování. Společným cílem je rozvoj osobnosti, kdy v době mimo vyučování je tohoto cíle dosahováno prostřednictvím specifických metod a přístupů. Součástí je také spolupráce mezi pedagogy a vychovateli, u které se předpokládá vzájemná kompenzace těchto oblastí. Třetím požadavkem je požadavek dobrovolnosti, která je velmi podstatná. Má však jistá omezení, jde tedy o dobrovolnost relativní. Pedagog vytváří podmínky a navozuje situace tak, aby si děti vytvořený program dobrovolně zvolily. Taktéž je požadována aktivita všech účastníků, kteří by se měli podílet na všech fázích činnosti. Do zbylých požadavků patří seberealizace, pestrost a přitažlivost, zajímavost a zájmovost, citlivost a citovost, orientace na sociální kontakt, efektivita a v neposlední řadě kvalita a evaluace. *„Každý pedagog a zařízení se musí pravidelně*

zamýšlet, zda se jim daří dosahovat svých cílů (vnitřní evaluace), a jsou schopni prokázat výsledky své činnosti a hospodárného využívání zdrojů i navenek (vnější evaluace)“ (Pávková, 2008, s. 77-79).

1.3 Cíle školní družiny

Jakýkoliv druh pedagogického působení by měl mít předem stanovený cíl, který je tedy základním předpokladem pro dosažení požadovaného efektu. Základním znakem výchovy je cílevědomost. Vychovatel stanovuje během své činnosti směr, jakým se jeho snažení bude ubírat, přiměřené cíle, vhodné prostředky pro jejich dosažení a zpětně také hodnotí výsledky svého snažení. Díky jednoznačně stanoveným cílům lze následně provádět hodnocení či sebehodnocení.

Při práci s dětmi lze stanovit cíle s různou mírou obecnosti. U výchovy ve volném čase bývají stanoveny specifické obecné i dílčí výchovné cíle. Za obecný cíl výchovy je v tomto případě považováno naučit děti hospodařit s volným časem a rozumně jej využívat. Na základě těchto obecných cílů jsou odvozeny cíle dílčí, mezi něž řadíme rozvíjení zájmů dětí a jejich specifických schopností či například vedení dětí ke zdravému stylu života. Tyto dílčí výchovné cíle je možné formulovat a členit na základě různých parametrů, kterými jsou věk dětí, složky osobnosti, složky výchovy či druhy činnosti (Hájek, 2007, s. 20)

1.4 Kompetence školní družiny

Školní družina by svou činností v rámci vzdělávací soustavy měla ústit v získávání klíčových kompetencí jedince. Ty představují cíl, k němuž má směřovat veškeré vzdělávání. Hájek na pojem kompetence nahlíží takto: *„Kompetence je souhrn znalostí, schopností a praktických dovedností a s nimi souvisejících postojů i hodnotových orientací, které jsou předpokladem k výkonu činností*“ (Hájek, 2007, s. 21). Kompetence tedy představují soubory činnostně zaměřených a prakticky využitelných výsledků pedagogického působení využitelného dětmi v praxi.

Mezi klíčové kompetence řadíme kompetenci k učení, kompetenci k řešení problémů, komunikativní kompetenci, kompetenci sociální a personální, pracovní kompetenci a kompetenci k trávení volného času.

V prostředí školní družiny dochází k podněcování dětí ke vzdělávání pouze na základě vlastního zájmu a časových a jiných možností. Kvůli tomu jsou rozvíjeny a upevňovány zejména kompetence k učení, k řešení problémů, kompetence sociální a interpersonální, komunikativní a občanská.

1.5 Funkce školní družiny

„*Prvotním požadavkem rodičů na družinu je bezprostřední naplňování volného času jejich dětí, tj. výchova ve volném čase. Vyšším posláním je vytváření návyků na účelné trávení volného času a na získávání dostatku informací o různých zájmových volnočasových činnostech a praktických dovednostech v nich, což je součástí výchovy k volnému času.“* Školní družina *„svou funkci naplňuje činnostmi odpočinkovými (klidové činnosti, rekreační i zájmové aktivity) i přípravou na vyučování*“ (Hájek a Pávková, 2011, s. 15-16).

V rámci denního programu dítěte má školní družina své pevně dané místo. U dítěte lze den rozdělit do tří základních časových úseků. Prvním je doba pracovní, v rámci které se dítě účastní vyučování či se doma samostatně na vyučování připravuje, dále je to doba mimopracovní, kdy dítě regeneruje a uskutečňuje biologické potřeby a doba volného času, která stojí na pomezí dvou dob výše zmíněných a v rámci které se dítě věnuje aktivitám dle vlastního výběru. Školní družina plní funkci výplně času v době na hranici mimopracovního a volného času (Hájek a Pávková, 2011, s. 15).

Další způsob vymezení funkce družiny představuje Bláha. Podle něj by školní družina měla plnit funkci sociální a zastoupit tak sociálně výchovnou roli rodiny tím, že umožní dítěti připravit se na vyučování procvičováním, opakováním a zároveň prováděním písemné přípravy. Výchovná funkce je u družiny zajištěna kvalifikovaným pedagogickým dozorem, který ovlivňuje trávení volného času žáků, vhodně organizuje odpočinek a rekreaci po vyučování v kombinaci se zájmovými činnostmi a společensky prospěšnými pracemi (Bláha, 1984, s. 100).

Na základě Metodického pokynu k postavení, organizaci a činnosti školních družin by měla školní družina plnit svou funkci prostřednictvím těchto činností:

- Odpočinkové činnosti – cílem je odstranit únavu, nejčastěji bývají zařazeny po obědě či ráno. Patří sem klidové činnosti, poslechové činnosti, četba knih a klidové hry.

- Rekreační činnosti – slouží k regeneraci sil. Jedná se o aktivní formu odpočinku využívající pohyb. Je důležitá po soustředění se v průběhu vyučování.
- Zájmové činností – rozvíjí osobnost žáků a umožňují dětem seberealizovat se rozvíjet vlastní dovednosti a znalosti.
- Příprava na vyučování – zahrnuje veškeré činnosti související s plněním školních povinností. Tato činnost je dobrovolná, patří sem didaktické hry či vypracovávání domácích úkolů, k čemuž je ale v rámci družiny nutný souhlas rodičů (Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin [online], 2002).

2 Podmínky činnosti školní družiny

Pro naplnění cílů a poslání školní družiny a umožnění bezproblémového chodu musí být dodržovány určité podmínky činnosti. Mezi ty patří v první řadě legislativní ukotvení upravující veškeré podmínky fungování školní družiny, dále také zajištění adekvátního prostředí a materiálního vybavení. Školní družina funguje dle předem vypracovaného školního vzdělávacího programu, kromě kterého je nutné obstarat také povinnou pedagogickou dokumentaci. Na chod družiny dohlíží kvalifikovaný pedagogický pracovník, který vhodně volí činnosti podle zájmů a potřeb dětí.

2.1 Legislativní ukotvení fungování školní družiny

Školní družina se řadí mezi zájmové vzdělávání a je společně s neformálním vzděláváním nedílnou součástí celoživotního procesu učení. Zájmové vzdělávání je ukotveno v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Dle tohoto zákona je zájmové vzdělávání uskutečňováno kromě školních družin také v rámci školních klubů a střediscích volného času. *„Zájmové vzdělávání neposkytuje stupeň vzdělání, zabývá se však aktivitami potřebnými pro rozvoj osobnosti, kompenzuje jednostrannou zátěž ze školy, zajišťuje duševní hygienu, má funkci výchovnou, vzdělávací, kulturní, zdravotní (relaxační a regenerační), sociální a preventivní, rozvíjí schopnosti, znalosti, dovednosti, talent, upevňuje sociální vztahy“* (Drobilová [online], 2013).

Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů, je prováděcím právním předpisem MŠMT k výše uvedenému zákonu. V této vyhlášce jsou uvedeny formy zájmového vzdělávání, stanoveny jsou detaily obsahu a rozsahu činností, podmínky úplaty za služby, přijetí zájemců a podmínky provozu. Vyhláška byla v roce 2012 doplněna vyhláškou č. 109/2011 Sb. (Vyhláška č. 74/2005 Sb.).

Pracovníky školských zařízení upravuje zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. V §2 tohoto zákona je pedagogický pracovník definován tak, že je to osoba vykonávající přímo vyučovací, přímo výchovnou, přímo speciálně-pedagogickou či přímou pedagogicko-psychologickou činnost svým přímým působením na vzdělávaného. Tím uskutečňuje výchovu a vzdělávání dle zvláštního právního předpisu.

Kromě výše uvedených předpisů podléhá činnost a fungování školní družiny také Metodickému pokynu k postavení, organizaci a činnosti školních družin, Metodickému pokynu k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, Vyhláška č. 64/2005 Sb., o evidenci úrazů dětí, žáků a studentů, ve znění pozdějších předpisů a prostory školní družiny jsou spravovány vyhláškou č. 410/2005 Sb. O hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých (Zákon č. 563/2004 Sb.).

2.2 Školní vzdělávací program

Školský zákon stanovuje povinnost vypracovat Školní vzdělávací program (dále ŠVP) všem školským subjektům včetně školní družiny. Školy při jejich zpracování čerpají z Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy vytvořeným Rámcovým vzdělávacím programem (dále RVP). Na vzniku ŠVP by se měl podílet celý pedagogický sbor a při jeho zpracování by se mělo vycházet z předešlé činnosti. Prostřednictvím ŠVP se školní družina prezentuje na veřejnosti. Rodičům může sloužit k seznámení se s cíli a prostředky, které k dosažení cílů budou uplatňovány (Hájek, 2007, s. 7-9).

Školní družina je subjekt odlišný od školy řídící se samostatnou vyhláškou č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání. Proto musí mít vypracovaný svůj vlastní ŠVP. Měl by navazovat na ŠVP prvního stupně dané školy a neměly by se v něm opakovat stejné prvky, které jsou uvedeny v programu školního vyučování. Základním rozdílem mezi oběma plány je braní v potaz skutečnost, že do školní družiny se žáci přihlašují dobrovolně (Hájek, 2007, s. 8-12).

Přílohou ŠVP může být tsktéž vnitřní řád družiny. *„Ten určuje pravidla provozu, stanoví režim ŠD, je závazný pro pedagogické pracovníky a má informativní funkci pro rodiče. Žádné z ustanovení nesmí být v rozporu s obecně platnými právními normami (např. Úmluvou o právech dítěte, zákonem o školských zařízeních, vyhláškou o školních družinách a školních klubech atd.). Ředitel zabezpečí, aby rodiče žáků byli s Řádem a Vnitřním řádem ŠD prokazatelně seznámeni“* (MŠMT [online], 2002).

Obsah ŠVP pro školská zařízení nemá jasně předepsanou strukturu. Každá školní družina se může inspirovat kapitolami z RVP, například kapitolou Člověk a jeho svět určenou pro první stupeň. Je rozdělena do pěti částí: Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas, Rozmanitost přírody, Člověk a jeho zdraví. U první z výše uvedených kapitol školní družina

může navazovat aktivitami spojenými s poznáváním okolí bydliště žáků, školy, či seznámení se s místními tradicemi (Hájek, 2007, s. 39-44).

2.3 Dokumentace školní družiny

Ve školském zákoně je stanovena také povinnost vést pedagogickou dokumentaci k aktivitě školní družiny, a to konkrétně v § 28 Dokumentace škol a školských zařízení. Na základě tohoto paragrafu se za povinné dokumenty považuje:

- Rozhodnutí o zápisu do školského rejstříku a o jeho změnách;
- Školní matrika;
- Doklady o přijímání dětí;
- Vzdělávací programy;
- Vnitřní řád školní družiny a organizační řád školní družiny;
- Kniha úrazů a záznamy o úrazech dětí;
- Třídní kniha pro zájmové vzdělávání.

Konkrétní forma a podoba dokumentace není zákonem stanovena, rozhodují o ní ředitelé škol. Všechny dokumenty podléhají skartaci po uplynutí předem stanovené doby (Hájek a Pávková, 2011, s.45).

Podle MŠMT a jeho Metodického pokynu k postavení, organizaci a činnosti školních družin ([online], 2002) musí dokumentace školní družiny obsahovat následující složky:

- Přehled výchovně vzdělávací práce – formulář obsahující každodenní výchovně-vzdělávací činnosti. Jsou podepisovány vychovatelkou a vzhledem k tomu, že nejsou plánovány, neměly by být psané dopředu.
- Docházkový sešit – dokument sloužící k zaznamenání absence a docházky žáků.
- Zápisní lístek – obsahuje veškeré důležité informace ohledně zdravotního stavu dítěte a také o čase a způsobu opouštění školní družiny.

Na správné a kompletní vyplnění přihlášek do družiny by měly vychovatelky dohlížet a věnovat mu dostatečnou důležitost. Velmi často dochází k nedorozumění ohledně vyzvedávání dítěte. Důsledkem nevěnování dostatečné pozornosti může být až žaloba rozvedených matek, ve které je uvedeno, že dítě bylo vyzvednuto ze školní družiny neznámou třetí osobou, ačkoliv ve skutečnosti se jednalo o otce dítěte. Toho sice vychovatelky mohly znát

z rodičovských schůzek a ani nemusel být zbaven soudem rodičovské odpovědnosti. I proto je tedy nezbytné mít od zákonného zástupce dítěte písemně předepsáno a parafováno, kdy a kdo si bude dítě vyzvedávat nebo jestli bude z družiny odcházet samo. Pokud by přihláška do družiny nebyla dostatečně vyplněná, neměly by ji vychovatelky přijmout a v případě nejasností z hlediska uvedených údajů by mělo dojít při první příležitosti k doplnění a upřesnění tak, aby nedošlo ke zbytečným komplikacím či nedorozumění.“ (Hájek a Pávková, 2011, s. 46).

Kromě výše uvedených dokumentů vypracovává školní družina roční plány s uvedenými hlavními úkoly pro daný školní rok a plánovanými významnými akcemi. Zpracovávány jsou i měsíční plány, v nichž se cílí na zájmy a požadavky dětí. Doporučuje se, aby tyto měsíční plány byly k dispozici rodičům pro zajištění jejich informovanosti o dění ve školní družině a pro motivaci žáků (MŠMT [online], 2002).

2.4 Prostředí školní družiny a materiální vybavení

Prostory a vybavenost školní družiny by měly odpovídat tomu, že zde děti tráví velkou část svého volného času. Měly by mít možnost si zde odpočinout, setkávat se s kamarády a rozvíjet své vlastní zájmy. Čím funkčnější a vybavenější školní družina je, tím se zvyšuje zájem dětí o jednotlivé aktivity (Bendl, 2015, s. 135).

Z legislativního hlediska jsou prostory, kde probíhá výchova a vzdělávání dětí, upraveny vyhláškou Ministerstva zdravotnictví ČR č. 410/2005 Sb. o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých.

Ke svému provozu využívají školní družiny nejčastěji herny upravené potřebám dětí. Kromě již zmíněného prostoru pro odpočinek a rozvíjení vlastních zájmů by mělo být místo dopřávat dětem pocit bezpečí a děti by se v něm měly cítit dobře. Je žádoucí místnost rozdělit na více částí, čímž dojde k vytvoření prostoru pro hraní či pro práci. Dosáhnout toho lze například položením hracího koberce nebo poskládáním stolů a židlí tak, aby při práci spolu děti mohly komunikovat (Hájek a Pávková, 2011, s. 41-42).

Výzdoba školní družiny by měla být aktuální a měnit se nejen dle aktuálního ročního období, ale také dle konkrétních událostí konaných v daných dnech. Pozornost by měla být věnována také zálibám dětí. Školní družina kromě vlastních prostor využívá také tělocvičnu, školní hřiště či pokud jí škola disponuje, tak například keramickou či jinou dílnu.

Školní družina by z hlediska materiálního vybavení měla kromě vhodného nábytku uzpůsobeného potřebám a bezpečnosti dětí obsahovat také společenské hry, stavebnice, hračky, výtvarný či jiný výrobní materiál, papíry, pastelky a tužky, omalovánky, časopisy či v dnešní době také elektronická zařízení typu hudebních reproduktorů, počítačů či tabletů. Nutné je však dbát opatrnosti z hlediska obsahu, ke kterému mají děti například na počítačích přístup. A tedy zamezit připojení na stránky s nevhodným obsahem či zakázat instalaci her obsahujících násilí. Důležité je i sportovní vybavení, mezi které se řadí například míče k hraním různých sportů a jiné sportovní náčiní (Hájek a Pávková, 2011, s. 42-44).

3 Účastníci školní družiny

3.1 Vychovatel

Role vychovatele je pro fungování školní družiny klíčová. Vychovatelem se nemůže stát každý. Je potřeba disponovat určitými vlastnostmi a schopnostmi, ale ani ty stoprocentně nezaručí úspěšný výkon této pozice.

3.1.1 Osobnost vychovatele

Tím nejdůležitějším předpokladem k tomu, aby daná osoba úspěšně vykonávala funkci vychovatele, je jednoznačně kladný vztah k dětem, který také dokáže projevit. Mezi další předpoklady řadíme cit pro empatii, umění vytvářet příznivé sociální klima uvnitř skupiny dětí a umění efektivního jednání s dětmi. Vychovatel by měl umět komunikovat také s rodiči dětí a to nejen v případě výskytu problému, ale také v běžném režimu například formou pochvaly jejich dětí či oznámení, co za činnosti dítě vykonávalo a v čem si vedlo nadmíru dobře. Dále by si vychovatel měl umět s dětmi hrát a tato aktivita by jej měla naplňovat. Vychovatel by měl být pozitivní a všímat si především kladných momentů proto, aby dětem přinášel radost a povzbuzení. Neměl by u něj chybět smysl pro humor a měl by být dostatečně fyzicky zdatný pro zvládnutí vycházek či jiných tělovýchovných aktivit. Obecně by měla být působnost osoby vychovatele na děti zajímavá, radostná a přirozená (Hájek, 2007, s. 32).

3.1.2 Dovednost vychovatele

Vychovatelka by měla neustále aktualizovat svou nabídku činností, aby byla schopna děti efektivně zaujmout. „*Vychovatelka ovládá širokou škálu volnočasových aktivit vhodných pro děti, pro tyto činnosti umí děti získat*“ (Hájek, 2007, s. 34)

Základním předpokladem pro efektivní výkon pozice vychovatele z hlediska dovedností je jejich různorodost a pohybování se napříč různými zájmovými oblastmi. Pokud je daná osoba zaměřena pouze na jednu či dvě zájmové sféry, bylo by dobré se domluvit s jinými vychovateli tak, aby se program vzájemně doplňoval a provázal a následně plně vyhovoval dětem. Vychovatel by měl být schopen udržet svou autoritu a měl by problémy ze školní družiny umět vyřešit na této půdě, ne je přesouvat na některého z učitelů či dokonce na ředitele. Krizové situace by měl umět řešit samostatně.

3.1.3 Vzdělanostní předpoklady vychovatele

Vychovatel získává odbornou kvalifikaci buď na základě úspěšného ukončení odborného vysokoškolského vzdělání, vyššího odborného vzdělání či středního vzděláním s maturitní zkouškou. Vždy se musí jednat o oboru vzdělání zaměřený na pedagogiku volného času nebo na speciální pedagogiku nebo na sociální pedagogiku (Zákon č. 563/2004 Sb.).

Osoba vykonávající pozici vychovatele má hluboké vědomosti o věkových zvláštnostech dětí především mladšího školního věku a má dostatečně nastudovanou vývojovou i sociální psychologii. Kromě samotného studia těchto poznatků je důležité je umět převést i na praxi. Vychovatel je také znalý práva v oblasti bezpečnosti dětí, z čehož je patrné, že musí mít znalosti i z oblasti biologie dětí. Dále mezi požadavky patří znalost učebního plánu, osnov a metodiky. Veškerou látku ovládá a je schopen žákům poradit také s přípravou na vyučování. Je důležité, aby se vychovatel soustavně vzdělával a byl schopný se přizpůsobit a reagovat na aktuální dění ve společnosti (Hájek, 2007, s. 34).

3.2 Žák

Každý žák, respektive každé dítě je jedinečné. Pochází z jiných poměrů, vyrůstá v jiné rodině a má jiné návyky a představy o světě, má jiné schopnosti a dovednosti. Děti, které řadíme mezi účastníky výchovy ve školní družině, patří do období mladšího školního věku. Tahle fáze života je poměrně klidná, nebouřlivá a šťastná. Děti si během ní osvojují nové sociální role a otevírají se jim nové dosud nepoznané obzory. Mladí žáci se učí myslet novým způsobem (Říčan, 2004, s. 145).

Děti mladšího školního věku jsou žáky prvního stupně základních škol. V tomto období dochází k rychlému růstu, který je charakteristický intenzivním růstem končetin i trupu. Mění se také chrup, rysy obličeje a obecně se dítě čím dál tím více začíná podobat dospělým jedincům. Z hlediska hrubé motoriky jsou děti obratné, jezdí na kole, skáčou přes švihadlo, hrají si s míčem. Pohyby jsou čím dál tím koordinovanější (Říčan, 2004, s. 146-148).

Ve škole se takto staří jedinci učí myslet, tudíž dochází také k posunu z hlediska kognitivní úrovně. Myšlení je efektivnější a rychlejší. Rozvíjí se verbální dovednosti a logické uvažování (Říčan, 2004, s. 148).

Během období mladšího školního věku dochází k ustupování lability a impulzivity. Své pocity začínají děti lépe ovládat a projevovat je také s ohledem na své okolí. Rozvíjeny jsou také vyšší emoce, ať už etické, estetické, sociální či intelektové. Morální vývoj každého žáka je ovlivněn výchovou, kolem osmého roku života dítě samo od sebe začíná rozpoznávat správné a nesprávné chování bez ohledu na autoritu (Šimíčková – Čížková, 2008, s. 97).

Společně se zahájením školní docházky získává dítě novou sociální roli, a to roli žáka. Ve vztahu k vychovateli je to role podřízená s jasně danými komunikačními pravidly. Dítě se učí, co může a nemůže říkat, kdy mluvit a kdy ne. Vzniká emoční vazba k vychovateli, od kterého dítě očekává podporu pro budování vlastního pocitu jistoty a bezpečí. Kromě vztahu s vychovatelem vzniká také budování sociální skupiny směrem k vrstevníkům (Skorunková, 2013, s. 102-104).

3.3 Vztah mezi vychovatelem a dětmi

Základem úspěchu výchovy je pozitivní vztah mezi vychovatelem a dítětem. Tento vztah není tak formální jako vztah s učitelem při vyučování, kdy role vychovatele je vnímána často jako více přátelská. Odpovědnost za kvalitu vztahu nese v převážné míře vychovatel. Kromě jeho vztahu s dítětem je důležitý i vzájemný vztah děti ve skupinách. I na ty musí vychovatel dohlížet a vést je pozitivně k čestnosti, spolupráci či třeba k pomoci slabším. Účinný způsob působení vychovatele spočívá v kladení přiměřených požadavků na děti a zároveň braní v potaz jejich vlastní názory. S dětmi je důležité mluvit a poskytovat prostor pro jejich nápady. Originalita by se měla ocenit, odlišné názory nemají být trestány. Jednání mezi dětmi a vychovatelem či mezi dětmi samotnými by mělo nést vzájemný respekt (Hájek, 2007, s. 68).

4 Teorie výchovy ve školní družině

Pro každého pedagoga není důležité pouze to, kým je dané dítě dnes, ale zajímá ho především to, kým by mohlo být v budoucnosti a jak mu pomoci svých cílů dosáhnout. K tomu je zapotřebí teoretických východisek.

4.1 Personalistická teorie

Školní družina je instituce fungující na bázi dobrovolnosti, což je skutečnost, která musí být vychovateli respektována a vnímána. V praxi by tedy nemělo být dítě do aktivit nuceno, ale vychovatel by jej měl motivovat tak, aby si samo dobrovolně aktivitu zvolilo. Žádoucí je takový typ výchovy, v rámci kterého si ani dítě neuvědomí, že je na něj působeno ze strany vychovatele, ale i tak dochází k naplnění vytyčených cílů výchovy. Dítě by ve školní družině mělo rozvíjet vlastní osobnost. Dle personalistické teorie by každé dítě mělo být možnost rozhodovat o osudu a směru svého poznání a vývoje. Role vychovatele spočívá k vedení dítěte k seberealizaci s kladením důrazu na svobodu žáka, jeho vlastní zájmy a snahu učit se novým věcem. „*Personalistické teorie, které jsou rovněž nazývány humanistickými, nedirektivními, organickými, svobodnými nebo otevřenými, se opírají hlavně o pojem lidského já a o pojmy svobody a autonomie osoby*“ (Bertrand, 1998, s. 17).

4.2 Teorie sociálního učení

Sociální učení funguje na bázi osvojování si způsobů chování a jednání během určitých sociálních situací. V návaznosti na ně se u každého jedince vytvářejí vlastní postoje, hodnoty či například sociální role.

Základem dobře fungující instituce školní družiny je dobrý vychovatel, který dokáže ve skupině dětí vytvořit pozitivní a bezpečné klima a s dětmi navazuje a udržuje fungující vztahy. Zároveň je osoba vychovatele pro děti vzorem svými vzorci chování či svými životními hodnotami. Výchova je vzájemným procesem interakce, což znamená, že nedochází k obohacování pouze ze strany vychovatele směrem k dítěti, ale i naopak. „*Sociální učení znamená, že myšlení a činnosti jsou hluboce sociálními jevy, slovo kognitivní znamená, že naše motivace, emoce a činnost jsou významně ovlivňovány kognitivními procesy“* (Bertrand, 1998, s. 121).

4.3 Sociální teorie

Podle sociální teorie výchovy by vzdělání mělo umožňovat nalézt řešení problémů sociálních i kulturních, stejně jako problémů spojených s životním prostředím. Tato teorie se zabývá také sociální a kulturní nerovností či například negativním vlivem technologií. Školní družina je ideálním místem pro řešení těchto problémů, jelikož všechny děti mají stejné možnosti a vychovatel by měl všem jedincům věnovat stejnou pozornost. Tím je zajištěna minimalizace sociálních nerovností a zabraňuje se vyčleňování některých jedinců z kolektivu. Veškeré sociální teorie mají tedy společný cíl, kterým je vedení výchovy k větší sociální, kulturní i ekologické zodpovědnosti. Výchova podle této teorie by měla děti připravit na případnou změnu společnosti (Bertrand, 1998, s. 152-153).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 Metodologie

V úvodní kapitole praktické části jsou pro lepší přehled a pochopení získaných dat nejprve uvedeny cíle bakalářské práce, výzkumné otázky, výzkumná metoda, design výzkumu a následně také výzkumný soubor.

5.1 Cíle

Hlavní cíl práce koresponduje s jejím tématem. Je jím tedy zjistit strukturu a četnost aktivit, které jsou v rámci školní družiny pořádány mimo území školy. Dílčím cílem je zjistit, jaké aktivity patří u dětí a u vychovatelek mezi nejpopulárnější, kterými aktivitami by bylo dobré v budoucnu program školních družin obohatit a jak se liší tyto aktivity u školních družin při městských a venkovských školách.

5.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka stanovena pro tuto bakalářskou práci zní:

- Jaké aktivity konané mimo území školy jsou pořádány školní družinou?

Kromě hlavní otázky byly stanoveny také následující vedlejší otázky:

- Jak často se konají v rámci školní družiny aktivity mimo prostory škol?
- Jaké aktivity jsou nejoblíbenější z pohledu dětí a vychovatelů?
- Jak se liší aktivity mimo území školy u městských a venkovských školních družin?

5.3 Výzkumná metoda

K naplnění cílů práce a vzhledem ke zkoumané problematice byl zvolen kvalitativní výzkum, přičemž jako metodu sběru dat byl vybrán polostrukturovaný rozhovor. Metodou analýzy dat bylo zvoleno otevřené kódování.

5.4 Design výzkumu

Výzkum započal oslovením jednotlivých základních škol z okresu Prostějov a u nich působících vychovatelek. Potenciální respondenti byli informováni o účelu výzkumu a také

o anonymitě prováděného výzkumu. V momentě potvrzení požadovaného počtu respondentů potřebných k provedení výzkumu započal na začátku roku 2024 sběr dat prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovory byly vedeny v prostorách školy či prostřednictvím telefonu. Veškeré odpovědi byly v průběhu rozhovoru zaznamenány za účelem jejich následného zpracování pro provedení otevřeného kódování.

5.5 Výzkumný soubor

Polostrukturovaný rozhovor byl proveden celkem u šesti vychovatelek působících v družinách základních škol. Jednalo se tedy o účelový výběr respondentů. Polovina z nich pracuje ve venkovských základních školách, druhá polovina v městských. Takto byli respondenti vybráni záměrně z důvodu pestrosti odpovědí. Konkrétně byly rozhovory provedeny s šesti vychovatelkami působících ve školních družinách při základních školách v okrese Prostějov.

5.6 Analýza dat

Data získaná provedením výzkumu byla analyzována metodou otevřeného kódování. Otevřené kódování je technikou, která byla vyvinuta v rámci analytického aparátu zakotvené teorie. Mezi její výhody patří zejména jednoduchost provedení, účinnost a také šířka škály využití napříč různými kvalitativními projekty (Strauss a Corbinová, 1999).

Výzkumná metoda kódování obecně představuje operace, díky kterým jsou získaná data rozebrána, konceptualizována a složena novým způsobem. Text je tedy nejprve rozbit na samostatné části, aby ty dostaly nová jména. S takto nově pojmenovanými fragmenty textu následně výzkumník pracuje (Strauss a Corbinová, 1999).

Otevřené kódování odráží otevřenost výzkumníka k objevování nových významových jednotek. Tyto jednotky nesou informace ve vztahu k dříve stanovené výzkumné otázce. Jsou v textu vyznačeny a stručně pojmenovány. Je důležité, aby kód vyjadřoval podstatu dané jednotky (Řiháček a Hytych, 2013).

Objevovány jsou při něm kódy, které jsou na základě podobnosti spojovány do obecnějších konceptů. Ty jsou popisovány na základě vlastností a dimenzí. Vlastnost definuje to, co mají prvky společné a dimenze pojednává o vnitřní variabilitě. Mohlo by jít o téměř nekonečný proces, což ovšem pro výzkumníka není žádoucí. Cílem je najít ty nejrelevantnější prvky co nejvíce reflektující zkoumanou otázku (Čech a Hormandlová, 2020).

6 Výsledky

Ve vztahu ke stanoveným cílům a výzkumným otázkám bakalářské práce vyvstaly následující kategorie, se kterými jsme na základě analýzy otevřeného kódování dále pracovali:

1. Školní družinou pořádané aktivity konající se mimo areál školy
2. Četnost a pravidelnost jednotlivých aktivit školní družiny
3. Nejoblíbenější aktivity v rámci školní družiny konané mimo školní prostory
4. Nejméně oblíbené aktivity v rámci školní družiny konané mimo školní prostory
5. Rozdíly mezi aktivitami školních družin na venkově a ve městě
6. Nové aktivity, které mají školní družiny v blízké budoucnosti na programu či by je rády zrealizovaly v nejbližších letech

6.1 Kategorie 1: Školní družinou pořádané aktivity konající se mimo areál školy

VLASTNOSTI	**DIMENZE**
Kultura (kino, divadlo, muzeum)	Žádná družina – téměř žádná – část z nich – **mnoho z nich** - všechny
Soutěže	Žádná družina – téměř žádná – **část z nich** – mnoho z nich - všechny
Výlety	Žádná družina – téměř žádná – **část z nich** – mnoho z nich - všechny
Dopravní hřiště	Žádná družina – téměř žádná – část z nich – **mnoho z nich** - všechny
Jiné sporty (korfbal, bruslení)	Žádná družina – **téměř žádná** – část z nich – mnoho z nich - všechny
Ekologické aktivity	Žádná družina – téměř žádná – část z nich – mnoho z nich - **všechny**

Tabulka 1. Kategorie 1: Školní družinou pořádané aktivity konající se mimo areál školy

První zvolenou kategorii představují samotné školní družinou konané aktivity mimo školní prostředí. I vzhledem k naplnění funkcí družiny se jednotlivé programy velmi podobaly. Lišily se například v prostředí, kde jsou jednotlivé aktivity uskutečňovány a to i vzhledem k lokaci školní družiny. Zároveň je na určitých školách kladem důraz více na kulturní akce. Jedna z respondentek rozhovoru uvedla výčtem všechny kulturní aktivity, jichž se školní družina účastní: *„Navštěvujeme 3D kino, koncerty, divadla, vystoupení domova seniorů Prostějov, vystoupení k významným akcím obce, věnujeme se výtvarným činnostem v rámci různých soutěží.“* Jinde mají zase vyšší četnost výskytu aktivity pohybové, ať už jsou to výlety

do přírody, dopravní hřiště či různé druhy sportů: *„Rekreační a aktivně odpočinkové aktivity probíhají na venkovních lokalitách městských parků, lesoparku Hloučela, fotbalovém hřišti, zimním stadionu či sportovní hale“,* odpověděla respondentka z městské školí družiny na otázku, jaké aktivity se v rámci školní družiny mimo prostory školy konají.

Všechny respondentky ve svých odpovědích uvedly aktivní účast v rámci ekologických aktivit. Nejčastěji se jednalo a návštěvu ekocentra Iris, v jednom případě na venkovské školní družině byl uveden pravidelný měsíční úklid okolí školy.

Až na jednu výjimku se v programech školních družin pravidelně vyskytuje také návštěva dopravního hřiště. Vychovatelky uvedly i aktivní účast v rámci různých soutěží, ať už se jednalo o soutěže vědomostní, pohybové či kulturní.

Mezi aktivity nezařazené do vybraných vlastností první kategorie se vzhledem k nízké četnosti výskytu v jednotlivých odpovědí řadí pomoc v domově pro seniory, návštěva psího útulku spojená s venčením psů, exkurze na letišti či pořádání korfbalového turnaje.

6.2 Kategorie 2: Četnost a pravidelnost jednotlivých aktivit školní družiny

VLASTNOSTI	**DIMENZE**
Tradice	Nikdy – **nejznámější svátky** – všechny významné dny
Školní akce	Každý týden – **měsíčně** – čtvrtletně - ročně
Soutěže	Nikdy – zřídka – občas – **často**
Kulturní akce obce	Každý týden – **více než jednou za měsíc** – méně než jednou za měsíc – čtvrtletně - ročně
Sportovní akce obce	Každý týden – více než jednou za měsíc – méně než jednou za měsíc – **čtvrtletně** - ročně
Nové aktivity	Nikdy – zřídka – **občas** – často

Tabulka 2. Kategorie 2: Četnost a pravidelnost jednotlivých aktivit školní družiny

V rámci druhé kategorie byla pozornost zaměřena především na četnost, pravidelnost a změny v programu sledovaných aktivit. Ve většině odpovědí uvedených v rozhovorech lze najít aktivity spojené s tradicemi, ať už jsou to Vánoce či Velikonoce, tedy svátky, které jsou dětem nejbližší: *„Pravidelně zdobíme obec během Velikonoc i Vánoc“*, uvedla jedna z respondentek působících na venkovské družině. Její kolegyně z městské družiny byla

konkrétnější: *„Během Vánočních i Velikonočních svátků zdobíme na prostějovském náměstí stromečky“*. Dále se jedna družina aktivně účastní celostátní akce Česko zpívá koledy. O těchto aktivitách lze tedy prohlásit, že se vzhledem ke svému charakteru konají jednou do roka.

Některé z akcí pořádaných školou se také každoročně vyskytují v harmonogramu školních družin, dále se vychovatelky snaží dle aktuálnosti program neustále měnit a v případě, že děti daná aktivita zaujme, tak ji zařadí do plánu i v dalším roce: *„Některé akce jsou tradiční již několik let, ale stále se snažíme vymýšlet a realizovat nové aktivity, jako například naposledy závody na koloběžkách. Protože se závod dětem moc líbil, budeme jej chtít uspořádat i příští rok. Další nové aktivity budeme s dětmi zkoušet a uvidíme, jejich zpětná vazba a společné cíle jsou velmi důležité“*, stojí ve výpovědi jedné z respondentek. Co se týče volených aktivit na základě programu města či obce, záleží na tom, jak vychovatelský sbor daná aktivita zaujme a zda ji budou považovat za vhodnou.

Kulturní akce svou četností dle odpovědí převažují nad sportovními. Rovnováhu mezi kulturou a pohybovou aktivitou zaručují soutěže různého typu pořádané družinou. Výše byl již zmíněný korfbalový turnaj, v rámci jiných družin se lze setkat s fotbalovým turnajem, soutěžemi konanými v lesoparku Hloučela či například s legrační olympiádou, která je pořádána na školní družině při Základní škole Jana Železného Prostějov.

Z odpovědí je patrné, že program školních družin je pestrý a aktivity se konají s velkou pravidelností, kdy každý týden na děti čeká minimálně jedna akce, v případě probíhající sezóny některých z aktivit je četnost akcí i mnohem vyšší.

6.3 Kategorie 3: Nejoblíbenější aktivity v rámci školní družiny konané mimo školní prostory

VLASTNOSTI	DIMENZE
Sportovně pohybové aktivity	Pozitivně vnímané – oblíbené – **velmi oblíbené** – všeobecně nejoblíbenější
Kreativní činnost	**Pozitivně vnímané** – oblíbené – velmi oblíbené – všeobecně nejoblíbenější
Poznávací aktivity v obci	Pozitivně vnímané – **oblíbené** – velmi oblíbené – všeobecně nejoblíbenější
Výlety	Pozitivně vnímané – **oblíbené** – velmi oblíbené – všeobecně nejoblíbenější
Venčení psů	**Pozitivně vnímané** – oblíbené – velmi oblíbené – všeobecně nejoblíbenější
Soutěže	Pozitivně vnímané – **oblíbené** – velmi oblíbené – všeobecně nejoblíbenější

Tabulka 3. Kategorie 3: Nejoblíbenější aktivity v rámci školní družiny konané mimo školní prostory

Z výpovědí vychovatelek bylo možné vyčíst, jaké aktivity jsou mezi dětmi nejoblíbenější, a které naopak děti tolik nevyhledávají. Ve třetí kategorii se podíváme na první variantu.

Ve svých odpovědích nebyli respondenti omezeni počtem, kolik nejoblíbenějších aktivit mohou jmenovat. I díky tomu byl výčet poměrně pestrý a zahrnoval kromě kulturních aktivit, návštěv domova seniorů a ekologických činností téměř veškeré dění, které se v rámci družiny mimo areál školy děje, což je pozitivní zjištění z hlediska programu, který vychovatelé popřípadě vedení škol připravuje.

Jeden hlas obdrželo venčení pejsků, které je také praktikováno podle výpovědi vychovatelek pouze na jediné ze škol. Stejně si vedla také kreativní činnost, kdy bylo upřesněno, že mezi dětmi je nejoblíbenější stavění domků z přírodnin.

Dvě ze zpovídaných vychovatelek dále uvedly, že mezi činnosti, na které se děti těší nejvíce, patří poznávací aktivity v rámci obce. Ve zbytku odpovědí se již víceméně všechny respondentky shodují: *„Děti rády soutěží, upřednostňují sportovní aktivity a poznávací zájezdy,*“ odpověděla jedna vychovatelka z městské školní družiny. Podobně zněla i další dvě odpovědi: *„Nejoblíbenější jsou sportovně pohybové aktivity spojené se soutěžemi a turnaji*“ a „*určitě to jsou venkovní pohybové aktivity konané ve větších skupinkách*“.

Z výše uvedeného je tedy patrné, že nejraději mají děti aktivity spojené s pohybem a rádi poměřují své dovednosti a schopnosti napříč různými soutěžemi.

V rámci polostrukturovaného rozhovoru byla respondentům položena doplňující otázka, zda jsou u nich nejoblíbenější aktivity ty, které mají nejradši děti. Většina z nich se shodla, že víceméně ano a že je důležité dbát na potřeby a možností děti dle jejich věku a vybírat podle toho přiměřené aktivity. Vychovatelka působící na prostějovské školní družině dodala: *„uvítala bych zapojení většího spektra sportovních aktivit v oblasti netradičních sportů, přičemž jednat by se mohlo například o lukostřelbu, minigolf, stolní tenis či například jízdu na kole.“*

6.4 Kategorie 4: Nejméně oblíbené aktivity v rámci školní družiny konané mimo školní prostory

VLASTNOSTI	**DIMENZE**
Návštěva domova seniorů	**Neyvhledávaná** – neoblíbená – silně neoblíbená
Návštěva knihovny	Neyvhledávaná – **neoblíbená –** silně neoblíbená
Exkurze v muzeu	Neyvhledávaná – **neoblíbená –** silně neoblíbená
Vědomostní aktivity	**Neyvhledávaná** – neoblíbená – silně neoblíbená
Výtvarná činnost	**Neyvhledávaná** – neoblíbená – silně neoblíbená
Žádné	Neyvhledávaná – **neoblíbená –** silně neoblíbená

Tabulka 4. Kategorie 4: Nejméně oblíbené aktivity v rámci školní družiny konané mimo školní prostory

Jak již bylo na začátku popisu předchozí kategorie zmíněno, další kategorií, na kterou byla zaměřena pozornost, jsou nejméně oblíbené aktivity v rámci školní družiny konané mimo školní prostory. U této odpovědi se dvě vychovatelky rozhodly říci, že žádné takové aktivity jmenovat nemůžou, jelikož každá aktivita si vždy najde své zájemce.

Jeden hlas obdržely pravidelné návštěvy domova seniorů, a to z důvodu, který jedna z respondentek z venkovské školní družiny objasnila následovně: *„Důvodem, proč některé z dětí nerady navštěvují domov seniorů není to, že je tato aktivita nebaví. Návštěva domova seniorů je pro děti velmi náročná z emočních důvodů. Jsou totiž velmi smutní, když se těší na oblíbenou babičku či dědečka a bohužel se stává, že je tam už nenajdou. Proto z dětí vždy cítím takové zvláštní napětí a strach, když se do domova chystáme“*.

Jak již bylo patrné z předchozí kódované kategorie, tak mezi nejméně oblíbenými aktivitami jsme nemohli očekávat pohybové činnosti. Naopak ne příliš oblíbené je trávení času méně akčním způsobem, který má spíše mimoškolně vzdělávací charakter. *„Méně vyhledávané jsou mezi dětmi návštěvy knihovny nebo muzea. Zejména děti ve starším věku o ně už nejeví takový zájem“.* Lze se domnívat, že čím jsou děti starší a ve škole tráví více času učením se novým informacím, tím opadá jejich zájem po nových poznatcích v rámci školní družiny.

6.5 Kategorie 5: Rozdíly mezi aktivitami školních družin na venkově a ve městě

VLASTNOSTI	**DIMENZE**
Městská doprava	**Dostupnější –** nerozhoduje - komplikovanější
Venkovská příroda	Pozitivní vliv – **neutrální vliv** – negativní vliv
Podpora obce	Silnější na venkově – srovnatelná – **silnější ve městě**
Počet žáků	Výhoda venkova – **nerozhoduje** – výhoda města
Instituce a zařízení	Přístupnější na venkově – nedůležité – **pestřejší nabídka ve městě**
Charakter	Příznivější na venkově – **různý s klady i zápory na obou stranách** – příznivější ve městě

Tabulka 5. Kategorie 5: Rozdíly mezi aktivitami školních družin na venkově a ve městě

Nejrozdílnější a nejpestřejší odpovědi přineslo téma týkající se rozdílů mezi aktivitami školních družin na venkově a ve městě. Respondentky z jednotlivých školních družin komentovaly především to, z jakých důvodů je jednodušší či naopak složitější vybírat a uskutečnit jednotlivé aktivity ve městě či na venkově. Také se projevilo poněkud tendenční vedení odpovědí směřující k vychvalování školních družin na venkově či ve městě podle toho, na které základní škole která z vychovatelek svou práci vykonává.

Co se týče dopravy a dostupnosti, což je první vlastnost této kategorie, tak i přes jednu poměrně nic neříkající odpověď, v níž stojí, že *„v aktivitách ve městě je nutná doprava“*, panovala všeobecná shoda nad výhodou městských školních družin, pro jejichž žáky je snazší a rychlejší se dostat k místu konání daných aktivit, což lze vyvodit z opakujících se odpovědí typu *„u městských družin je určitě jednodušší doprava k mimoškolním aktivitám“*, jak odpověděla jedna ze tří vychovatelek z městské školy.

V pěti případech odpovídající nepovažovaly venkovskou přírodu za výhodu i s přihlédnutím ke snadno dostupným a četným parkům ve městě Prostějov či lesoparku Hloučela.

„Cítím větší podporu společenských organizací a městských zařízení v oblasti dětských aktivit,“ zaznělo v rozhovoru s vychovatelkou působící v Prostějově. Stejně danou situaci ohodnotila i vychovatelka z jiné městské školní družiny: *„Družina je podporována ve svých činnostech i městem Prostějov, které sponzoruje a aktivně organizuje soutěže a sportovní aktivito přímo ve městě mezi školami.“* K podpoře jednotlivých venkovských škol ze strany obce se respondentky nevyjádřily, tudíž z tohoto hlediska je možné dospět k závěru, že alespoň na základě pohledu respondentek je podpora ze strany obce vyšší v případě městských školních družin.

Menší počet žáků byl vnímán jako výhoda u respondentek z venkovských škol: *„Lepší je venkovská družina z důvodu nižšího počtu žáků, je zde nastaveno rodinné přátelské prostředí,“* řekla vychovatelka z přemyslovické školní družiny, k čemuž se přiklonily i další její venkovské kolegyně. Zároveň ale dodala, že *„městská družina naopak lépe žákům pomáhá začlenit se do širšího kruhu společnosti.“* S tím souhlasily také vychovatelky působící na městských školách a dále uvedly, že větší počet žáků je také výhodou z hlediska konání různých aktivit. Na adresu venkovských družin dodala jedna z respondentek, že *„mají charakter rodinného zázemí, bezpečí a klidu.“*

Obecně lze z odpovědí vyčíst, že lépe se v očích odpovídajících vychovatelek jeví školní družina při městských základních školách, a to především skrz podporu města a dostupnost či pestrost aktivit.

6.6 Kategorie 6: Nové aktivity, které mají školní družiny v blízké budoucnosti na programu či by je rády v nejbližších letech zrealizovaly

VLASTNOSTI	DIMENZE
Dvoudenní aktivity s přespáním	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – **mnoho z nich** - všichni
Turistika	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – **mnoho z nich** - všichni
Netradiční sporty	Nikdo – **téměř nikdo** – část z nich – mnoho z nich - všichni
Projektové dny	Nikdo – **téměř nikdo** – část z nich – mnoho z nich - všichni
Společné aktivity s dětmi a rodiči	Nikdo – **téměř nikdo** – část z nich – mnoho z nich - všichni
Soutěže mezi družinami	Nikdo – téměř nikdo – **část z nich** – mnoho z nich - všichni

Tabulka 6. Kategorie 6: Nové aktivity, které mají školní družiny v blízké budoucnosti na programu či by je rády v nejbližších letech zrealizovaly

V poslední kódované kategorii byl dotaz směřován na nové aktivity, které mají družiny v plánu zařadit do svého programu či které by tázané vychovatelky rády prosadily. Z rozhovorů bylo patrné, že zřejmě i na základě komunikace s rodiči či samotnými dětmi by respondentky bez rozdílu, zda pracují ve městě či na venkově, nejraději uskutečnily vícedenní aktivity. *„Ráda bych uspořádala dvoudenní aktivitu s přespáním dětí na obecním úřadě v Seloutkách, přičemž na programu by byl orientační běh, tábor a další aktivity v přírodě,“* uvedla respondentka ze školní družiny fungující na venkově. Stejný názor zazněl vícekrát, v jednom případě by vícedenní výlet respondentka z jedné ze škol působících v Prostějově spojila i s netradičními sporty: *„Velmi ráda cestuji a chtěla bych pořádat poznávací pobyty pro děti v různých lokalitách i vícedenní výlety spojené s netradičními sporty, ať už by šlo například o slaňování v horském prostředí, lyžování či turistiku.“*

Po nejčetnějších nápadech na obohacení programu školních družin, tedy dvoudenních aktivitách a turistice, se v odpovědích několikrát objevil nápad soutěžení mezi družinami navzájem. *„Kromě dvoudenní turistiky s přespáním bych dále zařadila pravidelné soutěže či jiné aktivity mezi družinami jiných škol. Organizace volného času i v období prázdnin, prostory a možnosti školy by to mohly umožnit,“* navrhovala například jedna z vyzpovídaných vychovatelek.

Kromě soutěží, které dle svých slov pro družiny z blízkého okolí školní družina Základní školy Určice již připravuje, by zde působící respondentka ráda viděla větší propojení s rodiči: *„Více společných aktivit s rodiči. Už mám u nás ve škole Tvoření s rodiči, kde vyrábíme, pečeme vaříme nebo společně sportujeme.“*

Obecně lze mít z výše uvedené kategorie za to, že dle převládajícího zájmu ze strany dětí o pohybové aktivity či soutěže se vychovatelky dětem snaží co nejvíce vyhovět a jejich výběr nově plánovaných aktivit se skládá zejména z akčnějších činností.

Závěr

Tato bakalářská práce byla zaměřena na zkoumání aktivit, které školní družina organizuje mimo území školy. Přinesla řadu zajímavých poznatků.

Hlavním cílem této práce bylo zjistit strukturu a četnost aktivit, které jsou v rámci školní družiny pořádány mimo školní prostory. Tohoto cíle se v rámci praktické části, kde byla provedena analýza polostrukturovaných rozhovorů metodou otevřeného kódování, podařilo dosáhnout. Bylo zjištěno, že výčet aktivit je velmi pestrý, přičemž děti se účastní pravidelně ekologických aktivit, dále navštěvují kulturní události v muzeích, divadlech či kině a svůj čas tráví také hojně na dopravním hřišti. Dále se účastní výletů a soutěží, výjimečně zkouší netradiční sporty.

Podařilo se naplnit také dílčí cíle a zjistit tak nejprve, jaké aktivity jsou mezi účastníky školní družiny nejoblíbenější. Jedná se o aktivity akčnějšího charakteru, konkrétně pak o sportovně pohybové aktivity či soutěže. Mezi ne příliš populární činnosti děti se řadí kulturní události, které mají ovšem velký přesah co se týče rozšiřování obzorů dětí. Snahou bylo také zjistit, o jaké prvky by bylo vhodné program školních družin v budoucnu obohatit. Zjištěno bylo, že nejpravděpodobněji se bude jednat o dvoudenní výlety s přespáním či turistiku. Co se týče odlišnosti aktivit konaných ve městě a na venkově, klíčovou roli podle respondentů hraje podpora obce a pestrost aktivit, které město oproti venkovu nabízí.

V práci bylo tedy zjištěno, že děti mají rády pestrý a aktivní program. Pro jejich spokojeně strávený čas v rámci školních družin je tedy důležité, aby program obsahoval velkou řadu soutěží a sportovně založených aktivit. Na druhou stranu je třeba myslet na jejich celkový rozvoj, proto by se jistě nemělo ubírat z četnosti kulturních, sociálních či ekologických aktivit. Je otázkou, jak se v budoucnu podaří zrealizovat plánované aktivity, které by jistě jak vychovatelé, tak i děti v programu uvítali. Záležet bude také na podpoře obce.

Na závěr práce lze tedy konstatovat, že se všechny stanovené cíle podařilo splnit a úspěšně byly zodpovězeny veškeré výzkumné otázky, které jsou uvedeny v metodologii práce. Odpovědi na ně jsou sepsány ve výsledkové části a závěru.

Zdroje

BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru.* Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4248-9.

BERTRAND, Yves. *Soudobé teorie vzdělávání.* Praha: Portál, 1998. Studium. ISBN 80-7178-216-5.

BLÁHA, Václav. *Výchova mimo vyučování na základních školách.* Praha: SPN,1984.

ČECH, Tomáš a Tereza HORMANDLOVÁ. *Profesní obraz školního speciálního pedagoga v podmínkách základní školy.* 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2020. ISBN 978-80-244-5852-8

DROBILOVÁ, Karolína. *Zájmové vzdělávání* [online]. 2013 [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/mladez/zajmove-vzdelavani-1

HÁJEK, Bedřich. *Jak vytvořit vzdělávací program pro školní družiny.* 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-233-1

HÁJEK, Bedřich a Jiřina PÁVKOVÁ. *Školní družina.* 3., aktualizované vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-900-2

HÁJEK, Bedřich, HOFBAUER, Břetislav, PÁVKOVÁ Jiřina. *Pedagogické ovlivňování volného času.* 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1

HENDL, Jan a Jiří REMR. *Metody výzkumu a evaluace.* Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1192-1.

MALACH, Josef. *Teorie metodiky výchovy.* 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, 2007. ISBN: 978-80-86723-29-7

Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin [online]. 2002 [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni- organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin

POSPÍŠIL, Radek. Úvod do pedagogiky: Pedagogické principy. [online]. [cit. 2023-11-15]. Dostupné z http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/pedf/ps09/uvod_ped/web/principy.html

ŘIHÁČEK, Tomáš, ČERMÁK, Ivo a HYTYCH, Roman. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy.* Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6382-2..

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie]: přepracované vydání.* Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7367-124-7.

SKORUNKOVÁ, Radka. *Základy vývojové psychologie.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-253-9.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie.* SCAN. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie.* Vyd. 2. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2141-4.

Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání [online]. 2005 [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-74-2005-sb-1

Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. In: Zákony pro lidi.cz [online]. 2005 [cit. 2024-03-08]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-410#p7-1

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: Zákony pro lidi.cz [online]. 2004 [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#pl-1

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. In: Zákony pro lidi.cz [online]. 2004 [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563#pl-1

Příloha

Rozhovor s respondentkou č. 1

Venkovská školní družina č. 1
Žena 45 let, 25 let praxe, ukončené středoškolské vzdělání pedagogického směru

Jaké aktivity a s jakou pravidelností se konají v rámci školní družiny mimo prostory školy?
Pomáháme v domově pro seniory při odpoledních akcích, pravidelně uklízíme okolí školy v měsíčních intervalech, aktivně navštěvujeme psí útulek a za dohledu dospělé osoby venčíme pejsky, pravidelná výzdoba obce na Vánoce a Velikonoce.

Mění se každý rok program těchto aktivit či zůstáváte víceméně věrni stále těm stejným?
Některé akce jsou již tradiční několik let ale určitě vymýšlíme a realizujeme nové aktivity: závody na koloběžkách, sportovní turnaje na hřišti, poznávací procházky s enviromentálními projekty.

Jakým způsobem jsou aktivity vybírány? Probíhá ohledně nich i komunikace s rodiči či přímo s dětmi?
Některé tradiční zůstávají a líbí se. Další nové vyzkoušíme s dětmi – jejich zpětná vazba a společné cíle jsou velmi důležité.

Dokážete říct, které z těchto aktivit patří u dětí k nejoblíbenějším a naopak?
Venčení pejsků mají velmi rádi, ale návštěvy domova seniorů jsou pro ně náročnější z důvodu empatie (jsou smutní, když tam nenajdou svého oblíbeného dědečka nebo babičku).

Shoduje se tato volba s Vaší volbou?
Ano shoduje víceméně vždy dbám na potřeby a možnosti dětí dle jejich věku.

Jaký vidíte rozdíl mezi aktivitami u školních družin na venkově a ve městě?
Lepší je venkovská družina z důvodu nižšího počtu žáků, je zde nastaveno rodinné přátelské prostředí. Městská družina naopak lépe žákům pomáhá začlenit se do širšího kruhu společnosti.

Napadá Vás, či máte přímo v plánu do budoucna zařadit některé nové aktivity mimo území školy?
Více společných aktivit s rodiči, Už mám u nás ve škole Tvoření s rodiči zde vyrábíme, pečeme, vaříme, sportujeme atd. Chystám se uspořádat soutěže družin z blízkého okolí venku, různé sportovní aktivity.